

GELOOFWAARDIGE ZORG

De meerwaarde van christelijk onderscheidingsvermogen

*Publieke presentatie associate lectoraat
'Christelijke Professie'*

16 april 2015

Simon Polinder MA

Lelie zorggroep

Coverfoto

Modern glas in lood raam met een klok temidden van een kleurrijk abstract ontwerp. Symbool van onderscheidingsvermogen en wachtend op de inspiratie van de Heilige Geest.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
<i>Door: Johan van der Ham en Harmen van Wijnen</i>	
Publieke presentatie ‘Geloofwaardige zorg’	7
Inleiding	7
Verhouding associate lectoraat en opdrachtgever	8
Ambities associate lectoraat	8
Reikwijdte en betekenis van het adjectief christelijk	9
‘Zeg eens iets theologisch’	16
Meerwaarde van christelijk onderscheidingsvermogen	23
Conclusie	24
Praktijkgericht onderzoek Lelie zorggroep	26
Werkstructuur associate lectoraat	27
Noten	29
Even voorstellen: kenniskring associate lectoraat ‘Christelijke Professie’	34
Simon Polinder MA (associate lector)	34
Drs. Anne-Josien Huisman-Rietberg	34
Drs. Marco Rotman	35
Marinka Verburg - Janssen MA/MPhil	35

Voorwoord

Geachte lezer,

Lelie zorggroep en de Christelijke Hogeschool Ede zijn een bijzondere relatie met elkaar aangegaan. In het kader van het associate lectoraat *Christelijke Professie* doen we samen praktijkgericht en doel-gericht onderzoek.

Lelie zorggroep wil vanuit haar christelijke waarden en vanuit het *leitmotiv* dat in Christus' liefde iedereen meetelt, onderzoek doen naar de betekenis en achtergronden van christelijke zorg. In de breedste zin van het woord, gerelateerd aan bedrijfsvoering en betrokken partners. En vooral gericht op het welzijn van mensen. In het belang ook van blijvend geïnspireerde medewerkers. Omdat God ons in Jezus inspireert om te zien naar wie kwetsbaar zijn en een naaste voor hen te zijn. Dit is de gezindheid van waaruit we samen met de CHE onderzoek doen. Daarom dit lectoraat.

Als strategische partners kiezen we ervoor om een gezamenlijk lectoraat te starten, omdat we elkaar weten te vinden op een gezamenlijk fundament. Beide organisaties, zowel de CHE als de Lelie Zorggroep, zijn ambitieuze en identiteitsgebonden organisaties. Beiden willen we onze christelijke wortels zichtbaar maken en verbinden met de

complexiteit in onze samenleving. Of met het beeld uit Psalm 1 dat tijdens het CHE-jubileum in 2014 gebruikt werd: 'vruchtdragen door de boom, met voeding uit de waterstroom'. Daarmee is een passende verbinding tussen Lelie zorggroep en CHE geborgd. Samen willen we op hetzelfde fundament bouwen.

We nodigen u uit om met ons mee te doen en als zorgorganisatie en hogeschool met ons uw tijd, kennis en middelen te investeren in dit onderzoek.

Wij wensen onze associate lector, Simon Polinder, en zijn team veel succes de komende jaren met het uitvoeren van dit prachtige onderzoek!

Johan van der Ham
Voorzitter Raad van Bestuur - Lelie zorggroep

Harmen van Wijnen
Voorzitter College van Bestuur - CHE

Geloofwaardige zorg

De meerwaarde van christelijk onderscheidingsvermogen

Geacht College van Bestuur van de CHE, Raad van Bestuur van Lelie zorggroep, geachte lectoren, collega's van CHE en Lelie zorggroep, dames en heren, familie en vrienden,

Graag wil ik deze publieke presentatie beginnen met mijn dank uit te spreken aan Lelie zorggroep en de CHE voor het vertrouwen dat jullie in mij gesteld hebben om vorm en inhoud te geven aan het associate lectoraat Christelijke Professie. Ik wil ook René Erwich, Leo van Hoorn en Jan van der Stoep bedanken voor de manier waarop zij mij wegwijs hebben gemaakt binnen de CHE en hoe zij mij hebben geholpen vanuit de startblokken een sprint te trekken naar de dag van vandaag.

De door de CHE en Lelie zorggroep overeengekomen samenvatting van het associate lectoraat Christelijke Professie luidt als volgt:

Het associate lectoraat Christelijke Professie werkt aan een theologische doordienking van beroepspraktijken in christelijke zorgorganisaties en Lelie zorggroep in het bijzonder. Het associate lectoraat is een strategische samenwerking tussen Lelie zorggroep en de Christelijke Hogeschool Ede (CHE) en maakt deel uit van het CHE-lectoraat Geloven in context.

Naar aanleiding van deze omschrijving wil ik ingaan op de volgende punten: (1) de verhouding van het associate lectoraat tot de opdrachtgever; (2) de ambities van dit associate lectoraat; (3) de reikwijdte en betekenis van het adjectief christelijk; (4) wat het betekent om vraagstukken theologisch te doordenken; en (5) de meerwaarde van christelijk onderscheidingsvermogen voor dit onderzoek en de toekomst van christelijke (zorg)organisaties.

De inhoudelijke boodschap die ik wil overbrengen is dat het in de christelijke zorgsector zou moeten gaan om geloofwaardige zorg. Die term impliceert namelijk dat er zorg wordt geboden die het waard is christelijk genoemd te worden. Dat vraagt echter ook om christelijk geloof dat zorg grote waarde toekent. Als die twee blikrichtingen aanwezig zijn, leidt dat tot geloofwaardige zorg die zowel overtuigend en aantrekkelijk is voor christenen als niet-christenen. Een onmisbare eigenschap voor het tot stand komen van geloofwaardige zorg is onderscheidingsvermogen, christelijk onderscheidingsvermogen. Het gaat om het vermogen te onderscheiden wat goede zorg is, maar ook wat goed christelijk geloof is en hoe en wanneer die twee samen leiden tot geloofwaardige zorg.

Verhouding associate lectoraat en opdrachtgever

De afgelopen maanden, voor mij een periode van inwerken en kennismaken, werd ik regelmatig met de vraag geconfronteerd of een associate lectoraat zoals deze wel objectief te werk kan gaan en écht onderzoek kan doen. Daarachter ging de vraag schuil hoe een associate lectoraat objectief onderzoek kan doen, terwijl zij deels afhankelijk is van een financier van buiten. Mijn antwoord is: 'ja dit is mogelijk' en wel om de volgende overwegingen. Het is typerend voor het HBO om trialogisch te werken, namelijk in een driehoeksrelatie: onderzoek, onderwijs en werkveld. Dit betekent dat onderzoek voortvloeit uit de vragen van het werkveld en dat de onderzoeksresultaten gebruikt worden ten behoeve van het werkveld en onderwijs. Kortom, onderzoek aan het HBO wordt vrijwel altijd gedaan op aangeven van het werkveld. De vraag is hoe je dan kunt voorkomen dat je onderzoek gaat dienen als vlag om de gewenste lading van de opdrachtgever te dekken, of sterker nog dat de lading wordt bepaald door de opdrachtgever?

Het eerste risico, dat onderzoek gebruikt of misbruikt wordt, geldt voor al het onderzoek, en kan vrijwel nooit voorkomen worden. Het tweede risico, namelijk dat de lading wordt bepaald door de opdrachtgever, kan echter wel zoveel mogelijk worden tegengegaan. In het geval van dit lectoraat is dat geborgd door de werkstructuur. Na mijn

betoog ga ik uitgebreider in op de werkstructuur en de inbedding van het lectoraat. Voor nu wil ik volstaan met de opmerking dat de strategische samenwerking van de CHE en Lelie zorggroep er niet toe leidt dat er minder goed of minder academisch verantwoord onderzoek zal worden gedaan.

Ambities associate lectoraat

Het onderzoek van het associate lectoraat Christelijke Professie is gebaseerd op twee pijlers: een theoriegericht onderzoek naar de relatie christelijk geloof en professie, en een praktijkgericht onderzoek naar de christelijke identiteit van christelijke zorgorganisaties en die van Lelie zorggroep in het bijzonder. Aan het einde van mijn betoog zal ik nog wat gedetailleerder ingaan op het praktijkgerichte onderzoek.

Bij de vormgeving van dit associate lectoraat heb ik voortdurend twee beelden voor ogen die mij inspireren. Het eerste is het Korsakovcentrum Slingedael in Rotterdam, onderdeel van Lelie zorggroep. Dit centrum is in het verleden opgezet, omdat er mensen waren die opmerkten dat Korsakov patiënten niet de zorg kregen die ze nodig hadden. Nu is het centrum leidend op het gebied van Korsakov en heeft het ook het Topcare label.¹ Dat betekent dat het centrum streeft naar verbetering van de kwaliteit van zorg voor patiënten met complexe aandoeningen door wetenschappelijk onderzoek en inno-

vatie gericht op de dagelijkse praktijk. Op dezelfde manier zou ik graag zien dat dit associate lectoraat door onderzoek en innovatie er concreet aan bijdraagt dat medewerkers binnen de Lelie zorggroep en de zorgsector als geheel overtuigend vorm weten te geven aan christelijk identiteit en professionaliteit.

Het tweede beeld is wat mevrouw Van den Brink-Tjebbes in het verleden heeft gedaan. Zij is vorig jaar overleden. Ik leerde haar kennen als medegemeentelid in Amersfoort. Zij werd in de jaren zestig aangesteld door de Geneeskundige Hoofdinspectie van de Volksgezondheid om een verpleegkundetheorie te ontwikkelen. Voorheen hadden de diaconessen altijd zorg geleverd, maar de leidende principes daarachter waren nooit opgeschreven. Toen de verpleegkunde steeds meer een overheidstaak werd, kwam er behoefte aan een nieuwe theoretische fundering. Van den Brink-Tjebbes ontwikkelde vervolgens een zorgmodel dat geïnspireerd was door het denken van de joodse filosoof Emmanuel Levinas. Haar denkwerk heeft generaties verpleegkundigen geholpen om goed werk te doen, omdat haar verpleegkundige theorie zo waardevol was.² De tijd waarin Van den Brink-Tjebbes haar bijdrage leverde was een tijd waarin de verzorgingsstaat werd opgebouwd. De tijd waarin wij verkeren is er een waarin de verzorgingsstaat grondig wordt herzien. Zoals Van de Brink in haar tijd

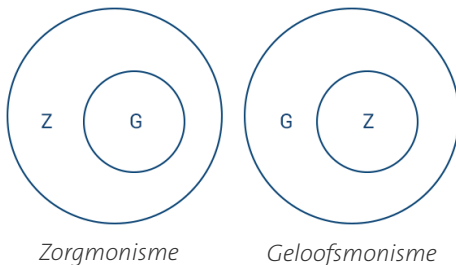
door middel van onderzoek verpleegkundigen toerustte om hun werk op een goede manier te doen, zo wil dit associate lectoraat zorgmedewerkers van nu door onderzoek willen toerusten om hun identiteit en professionaliteit als christen volwaardig vorm te kunnen geven.

Reikwijdte en betekenis van het adjectief christelijk

‘Christelijke zorg bestaat niet. Wel zorg die door christenen verleend wordt. Je kunt toch niet christelijk bedden opmaken?’ ‘Christelijk zorg is gewoon goede zorg.’ ‘Of het voor mij uitmaakt dat dit een christelijk verpleeghuis is? Nee hoor, je hebt er geen last van’. Zomaar een greep uit de meningen die er zijn over het bijvoeglijk begrip christelijk ten aanzien van de zorg. Het is niet uniek voor de 21e eeuw om deze discussie te voeren, want het speelde in de 20e eeuw ook al. Het is ook niet uniek om deze discussie te voeren ten aanzien van de zorg, want dezelfde discussie speelt in de Nederlandse politiek ten aanzien van christelijke partijen. Ook bij de naamgeving van het lectoraat speelde de discussie even op. Kun je wel spreken van een christelijke professie? Vandaar dat ik uitgebreid op dit thema in wil gaan. Ik wil laten zien dat er verschillende soorten relaties tussen zorg- en geloofspraktijken mogelijk zijn en dat het in het geval van dit onderzoek van een aantal factoren afhangt of je al dan niet van christelijke zorg kunt spreken.

Verschillende relaties tussen geloofs- en zorgpraktijken

Er zijn verschillende verhoudingen mogelijk tussen geloofs- en zorgpraktijken. Wanneer je deze verschillende verhoudingen op een continuüm zou plaatsen, denk ik dat je op het ene uiterste een situatie ziet waarin de christelijke geloofspraktijk opgaat in de zorgpraktijk en nauwelijks of geen zelfstandige, kritische en inspirerende rol meer vervult (zorgmonisme). Het andere uiterste is een situatie waarin de zorgpraktijk nauwelijks nog een betekenisvolle rol speelt, omdat het bijna volledig wordt opgeslokt door de geloofspraktijk (geloofsmonisme).³

Een voorbeeld van zorgmonisme is wanneer zorg gedefinieerd wordt als goede zorg zonder dat het goede wordt ingevuld vanuit de geloofspraktijk. Goede zorg wordt dan geheel losgemaakt van geloofspraktijken zoals geestelijke verzorging en diaconaat. Het gevaar van een dergelijke situatie is dat het christelijke wordt vereenzelvigd met de status quo: de huidige stand van zaken en kwaliteit van de zorg. In het geval van geloofsmonisme

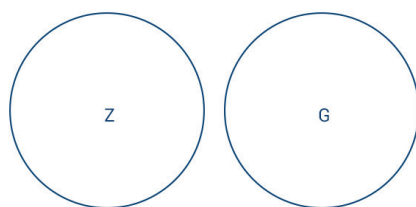
wordt zorg gedefinieerd en bepaald vanuit de geloofspraktijk en worden gezondheid en ziekte vooral benaderd en beoordeeld vanuit de geestelijke werkelijkheid die er achter schuilgaat. Dit leidt gemakkelijk tot situaties waarin de gang naar de reguliere zorg of geneeskunde wordt gemeden en gebedsgenezing en andere pastorale benaderingen als eenzijdige vervanging worden gepresenteerd.

Tussen beide uitersten bevinden zich echter nog drie andere mogelijkheden, namelijk die van de 'strikte scheiding', van de 'raaklijn' en van de 'samenwerking'. Deze drie varianten verschillen van de twee voorgaande, omdat ze allemaal uitgaan van nevenschikking, terwijl de twee voorgaande uitgaan van onderschikking. De strikte scheiding erkent de eigenheid van de geloofspraktijk en van de zorgpraktijk en wil vanuit die gedachte een strikte scheiding handhaven. De geloofspraktijk wordt niet ondergeschikt gemaakt aan de zorgpraktijk, maar is nevenschikkend. Deze variant loopt wel het risico gemakkelijk te vervallen tot een situatie waarin een van de praktijken ondergeschikt raakt. De variant raaklijn kent wel een onderscheiding, maar geen scheiding. Het erkent de eigenheid van beide praktijken, maar is niet verrast als er momenten zijn waarop de geloofs- en zorgpraktijk instemmend te werk gaan. Dit model houdt echter ook de mogelijkheid open dat er op punten spanningen optreden

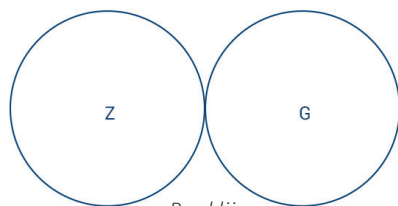
tussen de beide praktijken. Het is dus soms een dunne lijn waarop gewandeld en geopereerd wordt. De derde variant van samenwerking, is er op gericht en streeft ernaar om samenwerking tot stand te brengen tussen beide praktijken. Overlap is wenselijk en wordt als winst gezien. Het risico hier is dat overlap toch als snel leidt tot onderschikking, zoals ook het geval is bij strikte scheiding.

Mijn hypothese is dat de drie nevenschikkende varianten alle drie aanwezig zijn in de christelijke zorgsector en bij Lelie zorggroep en dat ze uitgedaagd worden door de twee onderschikkende varianten die hier en daar opduiken.

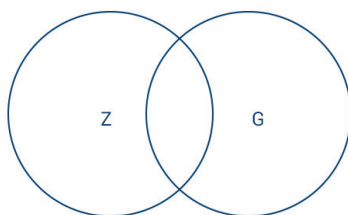
De manier waarop een model zich kan voordoen kan uiteenlopen. De strikte scheiding kan zich bijvoorbeeld voordoen in een piëtistische of vrijzinnige vorm. Vanuit een piëtistische neiging wordt het heil versmald tot het zielenleven van de individuele gelovige. De weg van de ziel naar buiten wordt met grote moeite afgelegd en beperkt zich strikt tot geloofspraktijk van de kerkgemeenschap. In de vrijzinnige versie wordt er met zoveel afstand, voorzichtigheid en eerbied over de Ene of Eeuwige gesproken dat alle verbindingen met dit aardse leven en de bijbehorende structuren als onmogelijk en/of blasfemisch worden beschouwd en er dus geen verbinding tussen geloofsen zorgpraktijk tot stand komt. Het

Strikte scheiding

Raaklijn

Samenwerking

samenwerkingsmodel kan zich bijvoorbeeld voordoen in sterk verzuilden situaties. Diaconale praktijken zijn dan nauw verweven met zorgpraktijken. Huisgenoten van het geloof krijgen voorrang of exclusieve toegang tot de zorg. Wanneer de samenwerking vooral in organisatorische en sociologische zin vorm krijgt, maar de geloofspraktijk door piëtisme of vrijzinnigheid niet verbonden wordt met de zorgpraktijk, dan kan de situatie ontstaan die volgens mij nu soms het geval is in zowel

reformatorsche als protestants-christelijke kring, namelijk dat er verlangen ontstaat naar nieuwe bezieling.

De variant van raaklijn zou helpend kunnen zijn in het vinden van deze bezieling. In deze relatie wordt er namelijk voluit geloofd en geleefd, geloofd en gezorgd. Er wordt vanuit twee eigen praktijken gestreefd naar hetzelfde, bijvoorbeeld geloofwaardige zorg, maar niet langs dezelfde route. Het is op het gebied van identiteit misschien wel de meest intensieve route, omdat de lijn zo dun is en de samenwerking of scheiding niet voorgegeven is. De lijn kan op existentieel niveau voortdurend het gevoel geven dat men burger is van twee werelden of een bepaald gevoel van vreemdelingschap oproepen. Het ene moment doet zich een situatie voor waarbij het lijkt alsof hemel en aarde elkaar raken, terwijl op

andere momenten wordt ervaren dat hemel en aarde elkaar nog lang niet vervullen en dat er nog veel uitstaat. Beide gestalten zijn niet vreemd aan de gang van Jezus Christus zelf. Hoewel Hij het raakpunt is van hemel en aarde, doen zich ook regelmatig situaties voor waarin dat verre het geval lijkt te zijn.⁴ Dat verklaart waarom zijn navolgers het ene moment voluit en vrijmoedig van een christelijke identiteit kunnen spreken, terwijl op andere momenten er eerder sprake is van verlegenheid en schroom. Want vaak is het christelijke juist geen werkelijkheid, maar meer een belofte of een streven.⁵ Dit model verklaart ook waarom we in de christelijke traditie respectabele theologen vinden die elke neiging en ambitie tot een christelijke gestalte in de wereld af willen breken (Noordmans), of theologen die de onmogelijkheid voelen om in deze

gebroken en zondige wereld de term christelijk te gebruiken (Bonhoeffer), en theologen die dat juist wel doen (Kuyper).⁶

Kun je vanuit dit raaklijn model wel praten over een christelijke zorgpraktijk of christelijke zorgorganisatie? Ik denk het wel, maar dan wel met het besef dat het steeds weer opnieuw moet gebeuren. Het is een soort oefening in bevindelijkheid, omdat het christelijke steeds weer werkelijkheid moet worden. De consequentie hiervan is dat er nooit achterover kan worden geleund bij een bepaalde situatie. Bijvoorbeeld omdat er geen vaststaande christelijke categorieën zijn. Een mooi voorbeeld hiervan vind ik Jezus' opmerking op het moment dat Maria Hem wil zalven en de penningmeester dat verspilling noemt met een beroep op de vaste ethische categorie 'de armen'. Jezus zet daar een streep door en geeft ruimte aan Maria's dienstbetoon. Christenen in de zorg zullen voortdurend bezig moeten zijn, om het in de woorden van Buijs te zeggen, met hun agapè-radar rond te gaan op zoek naar de plekken waarop dat moment het goede leven of de gedeelde vreugde ontbreekt of wordt aangetast.⁷ Of, om het met de woorden van Schaap te zeggen, daar waar in zorgverlening de gestalte van Christus geen kans krijgt op te lichten.⁸ Of omdat er mensen tussen wal en schip vallen, omdat de politiek-bestuurlijke elite vanuit hun eigen ervaring het belang van bepaalde hulp niet

ziet en er dus geen middelen voor vrij maakt. Het is mooi om te zien dat het merendeel van de zorgpraktijken binnen Lelie zorggroep is ontstaan als reactie op zulke waarnemingen.

Toen ik in mijn korte samenvatting aan het begin een pleidooi hield voor geloofwaardige zorg, had ik met name het model raaklijn voor ogen. Het gaat er in dit model namelijk om dat via twee afzonderlijke routes, namelijk van goed geloof en goede zorg, de weg wordt gebaad naar geloofwaardige zorg. Daarom zal ik hierna ook zal betogen dat de inhoud van zorg en het geloof uiteindelijk mede bepalend zal zijn voor de manier waarin de relatie tussen die beiden vorm krijgt.

Bepalende factoren voor relaties zorg- en geloofspraktijken

Bovenstaande uiteenzetting van verschillende modellen betekent niet dat er principieel een keuze gemaakt moet worden voor een van de modellen als hét model voor alle situaties. Per slot van rekening is de relatie tussen geloofspraktijken en zorgpraktijken niet altijd eenduidig en dezelfde. Er zijn tenminste vier factoren die met betrekking tot het onderzoek van dit associate lectoraat moeten worden meegewogen als gaat over de relatie geloofs- en zorgpraktijk: de inhoud van het geloof en de opvatting over zorg zoals die tot uitdrukking komt in methodiek; de context waarin de relatie moet worden vormgegeven; de

concrete casus waar het betrekking op heeft; en het perspectief van de onderzoeker.

Allereerst is de methodische benadering van zorg belangrijk en deze kan niet los gezien worden van de dieperliggende levensbeschouwelijke vooronderstellingen. Het maakt dus uit met welke zorgopvatting je te werk gaat. Ik zou mijn professionele grens overschrijden als ik nu een pleidooi zou houden voor een bepaalde benadering, daarom volsta ik met een aantal bespiegelingen naar aanleiding van een voorbeeld. U kent ongetwijfeld nog wel de commotie die ontstond toen naar buiten kwam dat Brandon in een van de instellingen van de protestants-christelijke organisatie 's Heeren Loo werd vastgebonden. Inmiddels, afgaande op berichten in de media, is Brandon dolgelukkig.⁹ Wat is er gebeurd? Als ik het goed heb begrepen, is Brandon naar een eveneens protestants-christelijke instelling van de ASVZ in Sliedrecht gebracht waar ze een andere methodiek hanteren, namelijk de Triple-C aanpak. Dat betekent dat er niet wordt gericht op het probleemgedrag, maar op herstel van het gewone leven. Inmiddels hebben de reformatorische instellingen voor gehandicaptenzorg Adullam en De Schutse de methodiek overgenomen. Echter, met de toevoeging dat bij hen herstel van het gewone leven genormeerd wordt vanuit de bijbel. Bij beide instellingen gebeurt hetzelfde als

bij Brandon: vastbinden is niet meer nodig en veel van het gewone leven is hersteld.¹⁰

Het voorbeeld laat zien dat methodieken verschil kunnen maken. Het laat echter ook zien dat een methodiek altijd levensbeschouwelijke implicaties heeft, die De Schutse en Adullam in dit geval onderkennen door herstel van het gewone leven vanuit een christelijke visie vorm te geven. Een interessante vervolgvraag zou zijn op welk mensbeeld deze methodiek gestoeld is en of deze gedragen kunnen worden door fundamenteel christelijke noties over de mens en het van God bedoelde leven.

Aan de andere kant speelt ook de geloofsinhoud een rol. Het christelijk geloof kan namelijk ook teveel braafheid of conservatisme in de hand werken en mogelijk innovatief handelen in de weg staan. Stel dat je als 'gedoogde' christelijke zorgorganisatie de heersende kwaliteitseisen zou doorbreken omdat je meent dat het anders moet? Misschien dan maar beter het braafste jongetje van de klas zijn. We kunnen de ogen niet sluiten voor de mogelijkheid dat in zo'n geval de overheid dienaar van Gods is als zij met haar decentralisatiebeleid de zorgsector in het algemeen, en ook christenen in het bijzonder wakker schudt om opnieuw en vernieuwd verantwoordelijkheid te nemen.¹¹ Een andere mogelijkheid is dat je misschien te christelijk bent en

daardoor inboet aan professionaliteit. Dat was volgens commentator van het Nederlands Dagblad namelijk het geval toen een psychiater bij de evangelische hulpverleningsinstelling De Hoop nog een tweede kans kreeg nadat hij veroordeeld was voor het bezit van kinderporno. De commentator schreef onder meer:

Het is een verhaal waarin professionele en geestelijke afwegingen door elkaar heen klinken. Geestelijk: hij heeft berouw getoond. Professioneel: hij is succesvol behandeld.(..) Het 'behandelsucces' belooft misschien dat iemand zich niet nog eens zal laten gaan, maar herstelt niet de morele schade in een zorg-relatie die op vertrouwen rust. En anderszijds: berouw en bekering openen de weg naar genade bij God én mensen, maar in professionele afwegingen zijn ze geen argument.¹²

De context waarin geloof- en zorgpraktijken functioneren, speelt ook een rol in de manier waarop de onderlinge verhouding vorm krijgt. Het maakt nogal uit of de verleende zorg een 'recht' is waar de staat voor zorgt of dat de staat zo zwak of onvermogen is dat alle particuliere initiatief wordt omarmd. Is de zorg voornamelijk een taak van de overheid, dan betekent dit dat de institutionele vormgeving en regels grotendeels al bepaald zijn. Daarnaast speelt ook een rol hoe de Nederlandse bevolking en de zorgsector zelf staan

ten opzichte van het christelijk geloof en bijvoorbeeld een actieve diaconale rol van kerken.

Het is ook van belang te verdisconteren dat de casus Lelie zorggroep invloed heeft op de manier waarop geloof en zorg worden verbonden. Een groot deel van ons onderzoek betreft de vraag hoe de zorgverleners, zorgbehoefte en betrokken maatschappelijke partijen van de Lelie zorggroep christelijk geloof en zorg op elkaar betrekken. Factoren die daarbij moeten worden meegewogen zijn onder andere: over welke werkmaatschappij spreken we, over welke regio, welke sector, welke laag in de organisatie, en wat voor type medewerker?

Het perspectief van de als onderzoeker plaats ik bewust aan het einde, om daarmee duidelijk te maken dat de inhoud van zorg en geloof, de context en de eigenschappen van het onderzoeksobject primair richtinggevend zijn voor een antwoord op de vraag of je wel kunt spreken van christelijke zorg. Tegelijkertijd wil ik benadrukken dat de opzet en uitvoering van onderzoek zich altijd ontvouwt onder invloed van de vooronderstellingen van de onderzoeker. Mijn visie is dat je zonder het perspectief van het christelijk geloof vleugellam bent. Deze beeldspraak ontleen is aan een metafoor van Paus Johannes Paulus II waarmee hij geloof en wetenschap vergeleek met de twee vleugels waarmee de mens zich ver-

heft. Beiden heeft de mens nodig om een werkelijkheidsgetrouw beeld te krijgen van de wereld waarin we ons bevinden.¹³ Dat kan enerzijds leiden tot vreugde als er sprake is van overeenstemming, maar het kan ook tot spanning leiden. Het uitgangspunt is echter, zoals Van den Belt eens mooi zei: 'zou Gods hand in tegenspraak zijn met Zijn mond?'¹⁴

'Zeg eens iets theologisch!'

Hiervoor heb ik betoogd dat de inhoud van het geloof en de opvattingen ten aanzien van zorg belangrijk zijn bij de vormgeving van de relatie tussen die beiden. Ik wil nu wat dieper ingaan op de inhoud van het christelijke geloof en de bijdrage die theologie daar aan kan leveren. Dat betekent niet dat opvattingen ten aanzien van zorg onbelangrijk zijn, integendeel. Ik meen echter dat het christelijke en theologische nu meer de aandacht verdient, omdat het zo expliciet vermeld staat in de korte samenvatting van het associate lectoraat zoals aan het begin is weergegeven. Daarin staat namelijk dat er een theologische doordenking plaatsvindt van beroepspraktijken in zorgorganisaties en Lelie zorggroep in het bijzonder. Maar wat houdt een theologische doordenking in? Wat betekent het om iets theologisch te zeggen? Hoe zou dat er uit kunnen zien? Hieronder doe ik een voorzet, zonder daarmee exclusief voor deze benadering te kiezen en het onderzoek daarin op te sluiten.

De vraag naar betekenis van theologische doordenking werd ooit ook gesteld aan de Amerikaanse ethicus James Gustafson.¹⁵ Hij was medevoorzitter van een panel met wetenschappers van verschillende disciplines over genetica en de morele, juridische, politieke aspecten daarvan en raakte tijdens de borrel in gesprek met een bioloog die tegen hem leegliep over zijn jeugd in een protestantse kerk en het feit dat hij zich altijd ongemakkelijk voelde in de aanwezigheid van theologen. Blijkbaar viel dat bij Gustafson mee, want ze praatten lange tijd met elkaar. Aan het einde van het gesprek sloeg de betreffende bioloog de arm amicaal om Gustafson's schouder en zei: 'Gustafson, zeg eens iets theologisch!' Gustafson beantwoordde de vraag spontaan met één woord: 'God'. De vraag liet hem echter niet los en dus besloot hij naderhand in een artikel een uitgebreider antwoord op de vraag te geven. Ik maak gebruik van zijn antwoord op die vraag om aan te geven wat theologisch spreken binnen dit onderzoek kan inhouden. In de navolgende delen van mijn uiteenzetting zal ik voortborduren op Gustafson. De reden is dat Gustafson erin enerzijds in slaagt theologie relevant te maken voor de dagelijkse geloofspraktijk en de ethiek en anderzijds doordat hij de theologie uitdaagt vanuit de vragen van de ethiek en de geloofspraktijk. Dat is precies het soort theologie dat we nodig hebben in het onderzoek van dit associate lectoraat. Daarnaast

sprekt het mij aan dat Gustafson's ethiek wil vertrekken vanuit een houding van *coram deo* en dat hij zichzelf geworteld ziet in de piëteit van het gereformeerde protestantisme.¹⁶

Theologisch spreken is, volgens Gustafson, allereerst dat je iets religieus te zeggen hebt. Daarmee bedoelt hij dat je religie niet van een afstand bekijkt, maar er zelf in normatieve zin bij betrokken bent. Ten tweede impliceert het volgens hem dat je zegt hoe de dingen werkelijk en uiteindelijk zijn. Ten derde betekent het dat je iets zegt met betrekking tot de ethiek. Het punt dat theologie over iets religieus gaat, werkt Gustafson op twee manieren uit, namelijk dat het bij theologie draait om de fundamentele en universele menselijke houding van *piety*

(piëteit), niet te verwarren met *pietism* (pietisme) en *piousness* (vroomheid), en om de religieuze, christelijke traditie.

Gustafson definieert piëteit als een fundamentele houding naar dat wat is gegeven in de wereld en het menselijk leven. Het is een houding van respect, devotie, eerbied en vrees die het gevolg is van menselijke ervaringen van afhankelijkheid van de machten die deze wereld tot stand hebben gebracht en haar bestemming bepalen.¹⁷ Gustafson beargumenteert dat piëteit te maken heeft met fundamentele menselijke ervaringen. Dat gaat niet om emoties die men kan ervaren bij een mooie zonsondergang, maar om ervaringen die een rode draad vormen door je hele bestaan. Hij noemt

er zes. Allereerst de ervaring van afhankelijkheid dat de wereld tot stand is gebracht door, en het voortbestaan van het leven en de bestemming van het leven en het universum afhankelijk zijn van, machten die wij niet beheersen. Als tweede noemt hij de ervaring van dankbaarheid, omdat de diepst noodzakelijke voorwaarden voor het menselijk welzijn een gift is die ons mensen toevalt en daardoor van dankbaarheid teweegbrengt. Piëteit heeft ten derde te maken met een gevoel van verplichting. We zijn ons als mensen ervan bewust dat we zorg nodig hebben van anderen en dat wij ook zelf zorg hebben te verlenen aan anderen en de wereld om ons heen. Verder kan piëteit ook wroeging of berouw inhouden. Als mensen zich in hoogmoed verheffen en hun fundamentele afhankelijkheid ontkennen en als gevolg daarvan schade toebrengen aan

menselijke relaties en de relatie tussen mens en natuur, leidt dat tot een gevoel van falen, tekort, schuld en zonde. De vijfde vorm die piëteit kan aannemen is het gevoel van mogelijkheden en als gevolg daarvan hoop. Als laatste biedt piëteit ook richting en doel. Dit kan variëren van algemeen menselijk geluk tot gemeenschap met God of verering van God. Al deze fundamentele menselijke ervaringen zijn volgens Gustafson articulaties van de ervaring dat er machten zijn waar het bestaan en de bestemming van deze wereld van afhankelijk is. Theologie ontleedt die machten en uiteindelijk ook dé macht die piëteit veroorzaken.

Ik denk dat Gustafson op deze manier heel duidelijk laat zien hoe theologisch spreken aan kan sluiten bij de algemeen menselijke ervaring, zonder dat zij opgaat in een vorm van gods-

dienstwetenschap waarin God tussen aanhalingstekens wordt gezet. Op deze manier kan theologisch spreken ook een publieke relevantie hebben die verder strekt dan de eigen christelijke gemeenschap. Dat is van groot belang voor de fundering, positionering en vormgeving van christelijke identiteit in de zorg. Tegelijkertijd verankert Gustafson het theologisch spreken wel heel expliciet in de christelijke traditie en gemeenschap.

Iets theologisch zeggen betekent volgens hem namelijk ook dat je vanuit en ten behoeve van een religieuze, c.q., christelijke traditie spreekt. Ik wil eerst ingaan op het punt dat theologisch spreken altijd plaatsvindt vanuit een religieuze traditie. Het is daarbij van belang te onderkennen dat het om een historische traditie gaat waar we, of we het willen of niet, met een bepaalde bril naar kijken. Dat betekent dat we in theologisch onderzoek enerzijds kunnen voortbouwen op voorgaande inzichten, maar anderzijds daar niet op kunnen leunen of rusten. Voor het onderzoek van het associate lectoraat betekent dit dat we zelf opnieuw over de vragen die ons nu voorliggen in gesprek moeten gaan met de christelijke geloofstraditie. De geschiedenis heeft bewezen dat zo'n exercitie zin heeft en zin geeft. Jezus zegt dat zo mooi: 'Daarom is iedere schriftgeleerde, die een discipel geworden is van het Koninkrijk der hemelen, gelijk aan een heer des huizes, die uit zijn voorraad (schat, SP)

nieuwe en oude dingen te voorschijn brengt.¹⁸ Als we dit toepassen op de casus Lelie zorggroep zien we dat zij zelf staat in de christelijke traditie en daar dus te rade gaat, maar de context is er een van veelgodendom. Wat is in dat palet aan goden nu precies de bijdrage van de christelijke God? Vergelijkende godsdienstwetenschap kan hier naast theologie een interessante bijdrage leveren.¹⁹

Naast dat theologisch spreken ook vanuit de christelijke traditie plaatsvindt geldt dat theologisch spreken ook bijdraagt aan de religieuze gemeenschap zelf. Het is opbouwend en helpt de religieuze gemeenschap op basis van oude en nieuwe schatten vitaal en inspirerend te blijven. Dit is een niet onbelangrijk criterium en als zodanig ook een goede tegenhanger van vormen van theologie die vanuit de drang van vernieuwing en progressiviteit de religieuze gemeenschap in existentiële benauwdheid brengt. Tegelijkertijd kan de traagheid of luiheid van de religieuze gemeenschap nooit het enige uitgangspunt zijn voor theologisch spreken. Dit evenwicht is ook van belang voor het karakter van het onderzoek van dit lectoraat. Altijd in verbinding met christelijke gemeenschap, in al dan niet verschillende kerkgenootschappen, zonder dat de christelijke gemeenschap leidend en bepalend wordt voor al het theologisch spreken.

In de tweede plaats betekent theologisch spreken ook dat je iets zegt over hoe de dingen werkelijk en uiteindelijk zijn. Dat kan zich op verschillende manieren manifesteren. Ik noem er drie en pleit dan voor een vierde mogelijkheid. In de eerste variant wordt de bijbel overvraagd en gebruikt op tal van thema's waar ze gezien context, ontstaanstijd en scopus helemaal geen mening over heeft. Het gevolg is dat antwoorden, die in een bepaalde historische context gegeven zijn, dusdanig worden verabsoluteerd dat zij ongeacht huidige tijd en plaats direct worden overgezet. In de tweede variant wordt de waarheid en werkelijkheid van het christelijk geloof gezien als van een geheel andere orde met een heel ander taalveld dan die van de wetenschappen. Het wordt gezien als een uiterst persoonlijke geloofsaangelegenheid die als zodanig niet kan worden verzoend met wetenschappelijk spreken en dus ook geen conflicten oproept. In het derde geval wordt de geschiedenis tot mythes en verhalen verklaard en alles rondom God een absoluut mysterie waar niets werkelijks of waars over gezegd kan worden. In alle drie de gevallen is het euvel dat er geen referentie is met de werkelijkheid van nu met als gevolg dat het Woord krachteloos wordt.

Een uitnemender, maar niet gemakkelijker weg, is om op basis van bijbelse gegevens, de menselijke ervaring en rationele reflectie studie te doen. Dat

kan leiden tot spanningsvelden, zoals rond schepping en evolutie. Typerend voor Gustafson is dat hij enerzijds voluit in gesprek is met bijbel, filosofie, ervaringen én wetenschappen, maar aan het eind van zijn artikel instemmend Jonathan Edwards citeert: *'To the King of ages, immortal, invisible, the only God, be honor and glory for ever and ever'*. Omdat theologie een van de stemmen is in ons onderzoeksteam, is laatst geschetste benadering van theologie erg waardevol. Ze doet voluit mee en draagt ook bij aan kennisverwerving, terwijl ze tegelijkertijd niet de enige stem is en in verbinding staat met bijvoorbeeld organisatiewetenschappen, gezondheidswetenschap en filosofie.

Zoals gezegd heeft theologisch spreken als doel om zicht te krijgen op en inzicht te krijgen in de ultieme macht en de machten die het menselijk leven doen ontstaan, onderhouden en tot zijn bestemming brengen. Volgens Gustafson is het dan de taak van de ethiek om na te gaan wat deze machten doen en wat ze van ons vragen te zijn en te doen. Daarom betekent, in de derde plaats, theologisch spreken ook dat het implicaties heeft voor de ethiek.²⁰ Dat betekent dat ethiek vorm mede krijgt vanuit theologische inhoud. Het is nu eenmaal niet zo dat we vanuit het niets onbelemmerd kunnen doen wat we willen en dat het leven bestaat uit oneindige creatieve mogelijkheden. In al het menselijk streven

blijkt uiteindelijk toch dat we linksom of rechtsom rekening zullen houden met bepaalde wetmatigheden en een voorgegeven normatieve orde. Theologie helpt om daar zicht op te verwerven en inzicht in te verkrijgen, zodat we antwoord kunnen vinden op de vraag wat de heilige regering van God ons aan mogelijkheden biedt en wat het van ons vraagt. Het antwoord op die vraag vindt altijd plaats vanuit de wetenschap dat we daar beperkt zicht op hebben, omdat wij nu nog in een wazige spiegel kijken.²¹ Dat betekent dat we beroofd zijn van absolute theologische en morele zekerheden, terwijl dat wel ons diepste verlangen is. Hoewel we dus theologisch vrij zeker kunnen zijn van aantal zaken zullen we altijd geconfronteerd worden met het feit dat ons kennen onvolledig en vaak ook kortzichtig is. Daardoor zijn risico's en mogelijke schade onvermijdbaar.

Gustafson beschrijft ook welke rol de bijbel speelt bij het aanreiken van theologische inhoud met betrekking tot ethiek. Volgens hem geeft de bijbel allereerst redenen om je moreel te gedragen. Naast schaamte, angst en eigenbelang biedt de bijbel diepere redenen om je moreel te gedragen, zoals dankbaarheid voor alles wat je van God ontvangt, dat goed doen telt bij God, dat het menselijk bestaan onderdeel is van een groter, liefdevol en creatief plan. Ook kan het leven van Jezus in zijn zelfopofferende liefde mensen inspireren tot navolging. In de

tweede plaats geeft de bijbel waarden en normen waarvan de bekendste de tien geboden zijn. Zijn deze geboden voor de meeste mensen nog wel plausibel, de bijbel gaat verder wanneer ze bij monde van Jezus zegt dat het grote gebod luidt: 'heb God lief boven alles en je naaste lief als jezelf', of wanneer ze zegt dat iemand doodwensen net zozeer kwaad is als iemand daadwerkelijk doden, of wanneer ze oproept vijanden lief te hebben. De bijbel reikt dus een moraal aan die ons uitnodigt voorbij het 'gewone' te gaan. Ten derde draagt de bijbel door middel van verhalen bij aan morele karaktervorming. Door de verhalen van en over zogenaamde geloofsgetuigen wordt ons geleerd hoe het goede leven vorm te geven in uiteenlopende omstandigheden. Daarbij schuwt de bijbel niet om ook de uiterst brute en nare kanten van de mens te schetsen en waarschuwende voorbeelden op te nemen: '[w]ordt dan hun niet gelijk.'²² Als laatste kan gezegd worden dat de bijbel de bril kleurt waarmee je feiten en gebeurtenissen anders gaat interpreteren. Toeval wordt bijvoorbeeld voorzienigheid en doelloosheid of zinloosheid wordt bestemming.

De hiervoor geschetste vier manieren waarop de bijbel ethisch handelen inspireert, zijn tot op de dag van vandaag manieren waarop binnen zorgorganisaties en door zorgverleners inspiratie wordt verkregen. De persoon van Jezus, bijbelheiligen, het liefdes-

gebod of de oproep van Jezus om een tweede mijl te gaan, de parabel van de barmhartige Samaritaan en de manier waarop bijbel ziekte en lijden tekent, zijn tot de dag van vandaag bronnen waar zorgmedewerkers al dan niet in christelijke zorgorganisaties door geïnspireerd worden. Bij een organisatie als Lelie zorggroep waar veel handenarbeid wordt verricht is de vraag naar het juiste handelen ook aanwezig. Daarom is het goed dat dit handelen ook verbonden wordt met theologisch spreken, zodat identiteit en professionaliteit *unisono* tot klinken worden gebracht.

De meerwaarde van christelijk onderscheidingsvermogen

Het laatste punt van mijn betoog is dat het succes van het onderzoek van dit associate lectoraat en de toekomstbestendigheid van christelijke zorg afhankelijk zijn van het vermogen te onderscheiden. Wat bedoel ik met onderscheidingsvermogen?²³ Het gaat om het vermogen te onderscheiden wat we behoren te doen en te zien wat er is. Wij zeggen dan: 'dat heb je goed gezien!' Het is een bepaalde sensitiviteit, inzicht, empathie, beoordeling, verbeelding of waardering. Het betreft de vaardigheid om te onderscheiden tussen relevante en irrelevante informatie en terechte of verkeerde interpretaties. De situatie bezien in al zijn relaties en complexiteit, en deze accuraat en terecht taxeren. Daarbij speelt dan niet alleen affectie maar ook de

rede een rol. Anderen kunnen er van leren en daardoor zelf hun onderscheidingsvermogen ontwikkelen.

Onderscheidingsvermogen is een kwaliteit van mensen. Dat betekent dat zij daarin beïnvloed worden door hun biografie, geschiedenis en de gemeenschap waar ze onderdeel van uitmaken. Een persoon met onderscheidingsvermogen heeft een bepaalde intuïtie verworven die leidt tot morele accuraatheid, verstandigheid en overtuigende authenticiteit in handelen. Sommigen hebben dit vermogen van zichzelf, maar anderen bereiken het door training, ervaring, en studie.²⁴

Onderscheidingsvermogen is geen exclusieve eigenschap van christenen, hoewel zij wellicht door opvoeding, kerk en traditie meer geoefend worden in het ontwikkelen ervan. Je kunt echter wel zeggen dat christenen het vermogen, de capaciteit, de deugd om onderscheiden te zien invulling geven vanuit een geheel eigen perspectief. Niet om het onderscheid als vertrekpunt te maken, maar om per situatie te zoeken naar wat God welgevallig is. Gustafson citeert als illustratie daarvan Romeinen 12:1 en 2:

Ik vermaan u dan, broeders en zusters, met beroep op de barmhartigheden Gods, dat gij uw lichamen stelt tot een levend, heilig en Gode welgevallig offer: dit is uw redelijke eredienst. En wordt niet gelijkvormig aan deze

*wereld, maar wordt hervormd door de vernieuwing van uw denken, opdat gij moogt erkennen wat de wil van God is, het goede, welgevallige en volkomene.*²⁵

Gustafson stelt op basis hiervan dat christenen onderscheiden vanuit een perspectief dat wordt gekenmerkt door een relatie van toewijding, dienstbaarheid, kennis en vertrouwen. Deze relatie kleurt het zelfverstaan van de mens en daarmee ook zijn perspectief op de werkelijkheid. Naast filosofie, de wetenschap en algemeen menselijke ervaring, onderscheiden christenen hoe te handelen op basis van menselijke uitspraken over God die op hun beurt weer tot stand zijn gekomen op grond van de bijbel en de theologische traditie. Zij doen dit vanuit een relatie van toewijding die gekenmerkt wordt door kennis en vertrouwen.

Morele regels en principes, en de christelijke gemeenschap spelen een belangrijke rol in het onderscheiden. Sommige morele regels zijn zo basaal en zelf evident dat ze geen uitgebreide ethische of theologische onderbouwing nodig hebben. Het is juist de vanzelfsprekendheid die ze effectief maakt. Het morele principe zoals 'heb je naaste lief als jezelf' is een vaststaand principe, maar de toepassing daarvan is soms minder direct mogelijk en vereist dan nadere reflectie. Die reflectie is noodzakelijk

om te voorkomen dat eigenbelang en eenzijdigheid het onderscheidingsvermogen bepalen. Christenen hebben, net zoals anderen, de neiging zich aan te passen aan hun eigen verlangens en de heersende ethos van hun tijd. Als dat gebeurt, wordt het moeilijk om het tweede of laatste deel van de tekst werkelijkheid te laten worden, namelijk de wil van God onderscheiden en dat wat goed, volmaakt en volkomen is.²⁶

Onderscheiden vindt altijd plaats in verbinding met of binnen een gemeenschap. Zo ook bij christenen. De christelijke gemeenschap is de plaats waar het morele discourse wordt gevormd dat haar leden informeert en beïnvloedt in het onderscheiden. De gemeenschap kan er aan bijdragen dat het onderscheidingsvermogen wordt verdiept en verbreedt. De christelijke gemeenschap doet dat in verbinding met de christelijke traditie. We hoeven wat dat betreft nooit vanaf nul te beginnen.

De kwaliteit van het onderzoek van dit associate lectoraat hangt sterk af van de mate waarin ze erin slaagt te onderscheiden. Het vraagstuk heeft zoveel kanten; er zijn zoveel verschillende stemmen, meningen en geluiden; de combinatie CHE en Lelie zorggroep is de eerste in z'n soort; de belangen zijn navenant. Gelukkig kunnen we ook zeggen dat er al veel is gedaan. We hoeven niet opnieuw te begin-

nen en we weten vanuit welke inhoud we onderscheidend te werk mogen gaan.

In aansluiting op voorgaande denk ik ook dat christelijke zorg en christelijke zorgorganisaties zullen bestaan bij de gratie van onderscheidingsvermogen. Ik bedoel hier nadrukkelijk niet het vermogen om onderscheidend te zijn als doel op zich. Het lijkt de bedoeling van de tekst uit Romeinen 12 vers 1 en 2 dat we de wil van God doen én dat wat goed, volmaakt en volkomen is. Niet om onderscheidend te zijn, maar om met een nieuwe gezindheid te ontdekken wat God wil, wat het goede, volmaakte en volkomene insluit. Aangezien niet-christenen ook tot het goede, volmaakte en volkomene kunnen komen, is het onderscheid dus niet bij voorbaat gegeven. Het onderscheid bestaat daaruit dat je de keuze hebt aan wie of wat je je leven opoffert en waar je je gezindheid en leven door laat vernieuwen.

Aangezien het onderscheidingsvermogen een eigenschap is die niet exclusief toebehoort of toevalt aan christenen, hebben verzorgenden, teamcoaches, managers en bestuurders van niet-christelijke zorgorganisaties evenveel kans om te excelleren als hun christelijke collega's. Dat brengt het risico met zich mee dat wanneer het onderscheidingsvermogen van christelijke zorgorganisaties en zorgprofessionals onderontwikkeld is ten

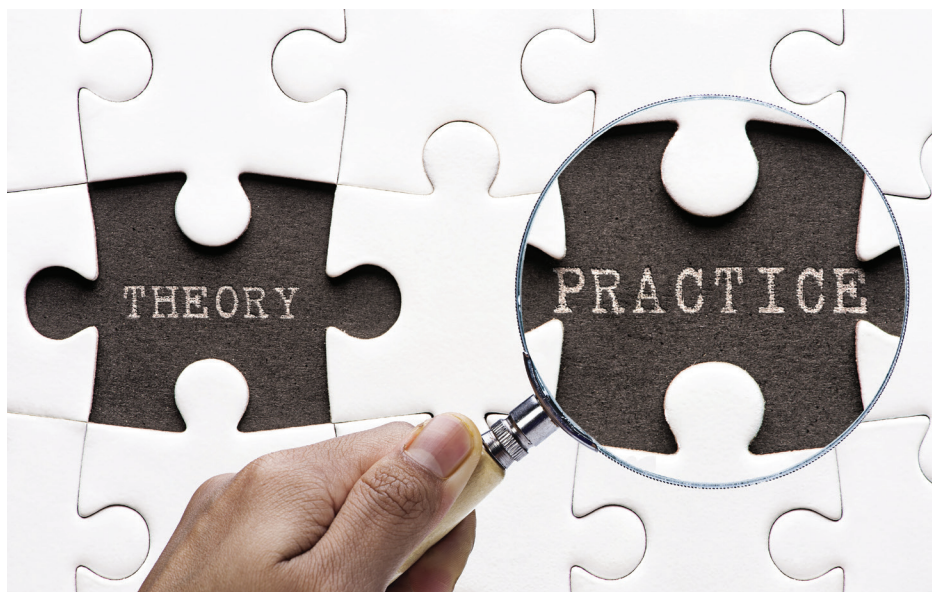
opzichte van niet-christelijke collega's, het voorvoegsel christelijk en alle mooie inhoud gezien zullen worden als een vlag om inferieure lading te dekken. Men kan dan de indruk krijgen dat de term christelijk wordt gebruikt om bepaalde verwachtingen te wekken of bepaalde doelgroepen te winnen. De uitdaging zal zijn het onderscheidingsvermogen bij alle medewerkers door onderwijs, training en oefening te ontwikkelen vanuit de *corporate story* van het christelijk geloof en ten behoeve van de *corporate identity* van de christelijke gemeenschap en verder. Christelijke identiteit en professionaliteit zijn namelijk een onrustig bezit. Je kunt er zelden je vinger op leggen. Het moet voortdurend weer bewaarheid worden.

Conclusie

Ik heb betoogd dat er verschillende relaties mogelijk zijn tussen de geloofs- en zorgpraktijk. Ik heb daar vijf modellen voor geschetst. Ik heb een voorzichtige pleidooi gehouden voor het model raaklijn omdat het recht doet aan het feit dat christelijke identiteit en professionaliteit een onrustig bezit zijn, omdat die steeds weer verwerkelijkt moeten worden. Het is daarmee niet de gemakkelijkste weg, maar naar mijn overtuiging wel de meest profijtelijke weg, omdat ze kan leiden tot geloofwaardige zorg. Zoals eerder uitgelegd is, veronderstelt geloofwaardige zorg drie dingen. Alereerst betekent het dat er gestreefd

wordt naar zorg die het waard is christelijk genoemd te worden. Het gaat in tweede plaats uit van een christelijke geloof dat zorg hoog heeft en dat van grote waarde vindt. Als beide praktijken daar via hun eigen wegen naar streven, zal dat leiden tot raakpunten, spanningspunten, maar uiteindelijk tot geloofwaardige zorg voor zowel christenen als niet-christenen. Dat vereist onderscheidingsvermogen bij alle betrokkenen. Maar aangezien on-

derscheidingsvermogen net als de zon opgaat over goede en slechte mensen, is dat vermogen bij allerlei soorten van mensen te vinden. De uitdaging is om deze te ontdekken, verder te ontwikkelen en invulling te geven ten behoeve van het goede, welgevallige en volkomene in de zorg.

Praktijkgericht onderzoek Lelie zorggroep

Zoals ik in het begin al vermeldde, is het onderzoek van het associate lectoraat Christelijke Professie gebaseerd op twee pijlers: een theoriegericht onderzoek over geloof en professie, en een praktijkgericht over de identiteit van christelijke zorgorganisaties en die van Lelie zorggroep in het bijzonder. Ongeveer een derde van tijd en middelen zal worden besteed aan doordiening van christelijke professionaliteit. Twee derde van de tijd en middelen zal worden besteed aan het praktijkgerichte onderzoek naar christelijke identiteit van Lelie zorggroep. Beide onderzoekslijnen zullen parallel aan elkaar worden uitgerold en met elkaar in verbinding staan, zodat theorie en praktijk elkaar versterken.

Ik zal nu kort ingaan op het praktijkgerichte onderzoek en onze concrete plannen daarbij. Het praktijkgerichte onderzoek bij Lelie zorggroep zal eruit bestaan dat we aan de hand van een interventiecyclus onderzoek gaan doen. Daarbij doorlopen we als kenniskring de volgende fases: probleemanalyse, diagnose, plan van aanpak, verandering, evaluatie. We maken gebruik van literatuurstudie, enquêtes, interviews, participerende observatie en focusgroepen en proberen de context van Lelie zorggroep en situatie binnen de gehele organisatie helder en over-

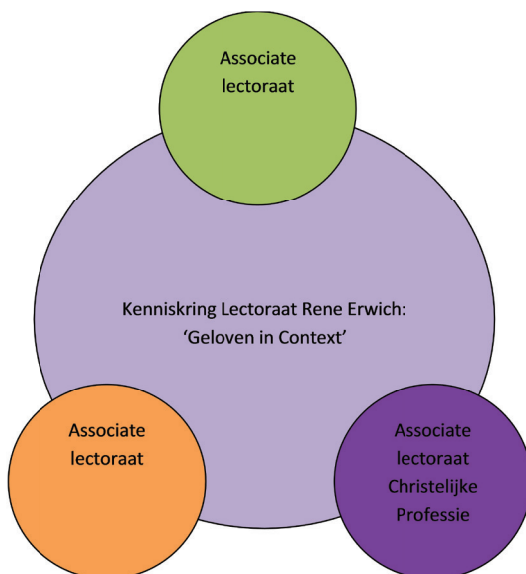
zichtelijk in beeld te krijgen. Op basis van dit onderzoek zullen we met een plan van aanpak komen en een pilot gaan draaien om te testen of ons plan van aanpak organisatiebreed zou kunnen worden toegepast. Al deze fases zullen uitgebreid worden vastgelegd, zodat er aan het einde een rapport ligt waarin we verslag doen van ons onderzoek en conclusies. Dat betekent niet dat er dan pas iets gaat gebeuren, want de verandering binnen de organisatie begint al vanaf het moment dat het onderzoek begint. We streven er ook naar om van alle kennis en kunde die wij gaande het proces opdoen verslag te doen in de vorm van publicaties en presentaties zodat ook andere zorgorganisaties, beleidsmedewerkers, docenten en opleiders, werkers in de zorg, en onderzoekers daar hun winst mee kunnen doen.

Werkstructuur associate lectoraat

In het begin van mijn betoog ben ik ingegaan op de verhouding associate lectoraat en opdrachtgever en de vraag of dat de objectiviteit van het onderzoek niet in de weg staat. Ik heb toen gezegd dat daar geen sprake van is mede vanwege de werkstructuur. Daarover nu meer. Inhoudelijk valt het onderzoek van het associate lectoraat onder verantwoordelijkheid van lector René Erwich en het lectoraat Geloven in context.

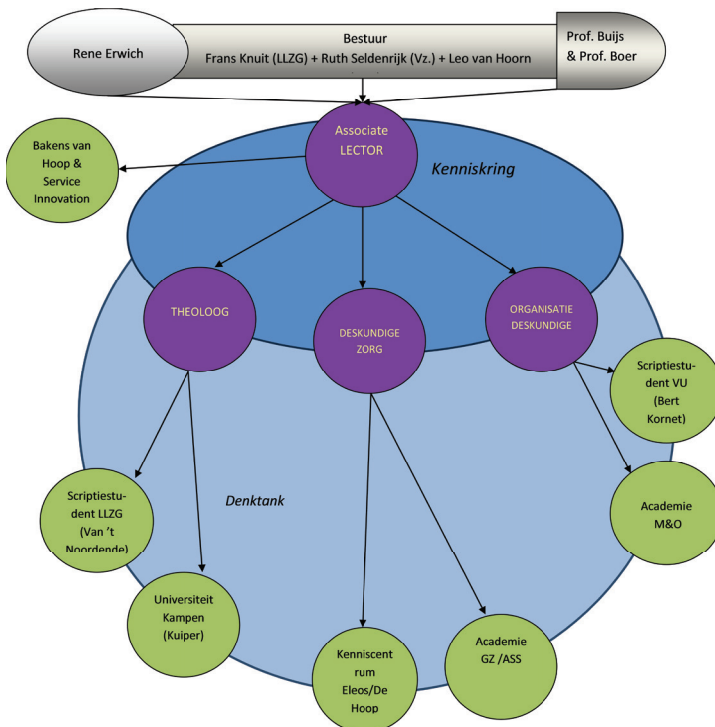
Het associate lectoraat maakt dus deel uit van zijn kenniskring en valt inhoudelijk ook onder zijn verantwoordelijkheid.

Dat verklaart de toevoeging ‘associate’: het lectoraat is namelijk verbonden met de kenniskring Geloven in context. René Erwich is als lector op zijn beurt weer ingebed in de lectorenraad van de CHE, van waaruit de lectoren van de CHE betrokken zijn op de CHE-brede projecten. Behalve René Erwich, wordt het associate lectoraat inhoudelijk gevraagd en ongevraagd van advies voorzien door Professor Theo Boer en Professor Govert Buijs.²⁷ Zij zijn extern en zijn niet gelieerd aan de CHE of Lelie zorggroep.

Het associate lectoraat is bestuurlijk verantwoordigd aan een bestuur waarin Ruth Seldenrijk als onafhankelijk voorzitter, Leo van Hoorn als academiedirecteur theologie en Frans Knuut als lid van de Raad van Bestuur van Lelie zorggroep zitting hebben. Verder is het onze ambitie om rondom de kenniskring een denktank op te zetten van mensen die met grote regelmaat rondom een gastlezing of presentatie bij elkaar komen en elkaars werk bespreken. Te denken valt aan de mensen van de verschillende academies van de CHE, belangrijke stakeholders uit het veld, deskundigen

vanuit Lelie zorggroep en onderzoekers van universiteiten. Ook dit is een vorm van *checks en balances* die eraan bijdraagt dat het academische niveau gewaarborgd blijft, gevoed en tot grotere hoogte wordt gebracht. Daarnaast zijn we ingebed in de kwaliteitszorgsystemen zoals deze in de CHE worden ontwikkeld. Verder is er natuurlijk de ruimere academische gemeenschap die al onze uitingen zal beoordelen op wetenschappelijkheid. Tenslotte hebben wij als onderzoekers in de kenniskring de morele plicht de academische standaarden in ere te houden.

Noten

¹ De website van stichting Topcare zegt daarover het volgende: 'Het Topcare predicaat geeft aan dat de expertisecentra investeren in onderzoek en innovatie, nieuwe behandelmethoden ontwikkelen, samenwerken in de keten en met kennis- en onderzoeksinstituten, en kennis delen in de sector. Zo verbeteren ze de zorg en de kwaliteit van leven van cliënten continu.' Voor meer informatie over criteria en eisen, zie www.topcare.nl. Laatst geraadpleegd op 31 maart 2015.

² J. A. van den Brink-Tjebbes, *Verplegen naar de maat: Een verplegingswetenschap-pelijke optiek* (De Tijdstroom; Lochem, 1987)

³ Ik laat me bij deze schets deels inspireren door de zes modellen die Gijsbert van den Brink heeft ontwikkeld ten aanzien van theologie en wetenschap. Gijsbert van den Brink, 'Geloof en wetenschap: op zoek naar consonantie', in: Cees Dekker, René van Woudenberg, Gijsbert van den Brink (red.), *Omhoog kijken in een plat-land: Over geloven in de wetenschap* (Ten Have; Kampen, 2007) 60-69.

⁴ De gedachte dat in Jezus hemel en aarde elkaar raken ontleen ik aan Tom Wright, *Eenvoudig christelijk* (Van Wijnen; Franeker, 2007) 107. Nederlandse vertaling van *Simply Christian* (Society for Promoting Christian Knowledge; Londen, 2006)

⁵ Bart Cusveller en Henk Jochemsen wijzen erop dat christelijke zorgvisie of christelijke visie op zorg elkaar niet hoeven uit te sluiten, want christenen bevinden zich daadwerkelijk in de situatie dat ze als christenen op onderdelen van de zorg een visie hebben, maar kunnen er naar streven een min of meer afgeronde visie op een min of meer omvattend afgerond zorgterrein te hebben.

Bart Cusveller en Henk Jochemsen, 'Inleiding: Quasi Dominus', in: Bart Cusveller (red.), *Zorg dragen. Naar een christelijke visie op zorg* (Buijten & Schipperheijn; Amsterdam, 1996) 16, 17.

⁶ Bram van de Beek, *Van verlichting tot verduistering?* Theologen vanaf 1800 (Cal-lenbach; Nijkerk, 1994) 55, 56, 97-99, 108.

⁷ Dit baseer ik op een verslag van de Oecumenelezing van 2008. Deze lezing werd georganiseerd door de Raad van Kerken en werd verzorgd door Govert Buijs. In de tekst zelf kwam ik de term agapè-radar niet tegen.

Online te raadplegen: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1298675/2008/01/26/Stop-de-theologische-uitverkoop.dhtml>

Zie ook het verslag van zijn lezing januari 2007 tijdens het jaarlijkse congres van de Evangelische Alliantie. <http://www.nd.nl/artikelen/2007/januari/26/-christenen-zet-je-agape-radar-aan-> Dezelfde thematiek komt terug zijn in oratie Govert

Buijs, Publieke liefde, 5, 13. Online te raadplegen op: http://www.wijsbegeerte.vu.nl/nl/Images/publieke-liefde-oratie-Buijs_tcm58-274257.pdf Laatst geraadpleegd op 31 maart 2015.

⁸ Hanneke Schaap-Jonker, Bart van den Brink, Frans Koopmans, Arie-Jan de Lely, Wubbo Scholte en Roel Timmerman, *Christelijke GGZ: voor elkaar als Christus zijn* (2015) Online te raadplegen op: [file:///C:/Users/laptop/Downloads/2014-12-24%20Christelijke%20GGZ%20voor%20elkaar%20als%20Christus%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/laptop/Downloads/2014-12-24%20Christelijke%20GGZ%20voor%20elkaar%20als%20Christus%20(1).pdf) Laatst geraadpleegd op 31 maart 2015.

⁹ 'Brandon is dolgelukkig', *Algemeen Dagblad* (24 december 2011) Online te raadplegen op: <http://www.ad.nl/ad/nl/4560/Gezond/article/detail/3093842/2011/12/24/Brandon-is-dogelukkig.dhtml> Laatst geraadpleegd op 31 maart 2015.

¹⁰ 'Herstel het gewone leven cliënt', *Reformatorisch Dagblad* (20 november 2014)

¹¹ Ik baseer deze gedachte op het artikel Bart van Egmond, 'Bussemaker als dienaar van Gods', *Reformatorisch Dagblad* (10 maart 2015). Hij zet daarin uiteen dat kerkvader Cyprianus de Romeinse overheidsdwang zag als een middel van God zelf om zijn eigen volk te corrigeren, en hen voor de keus te stellen: Aan wie wil jij je leven offeren? Online te raadplegen op: http://www.refdag.nl/opinie/bussemaker_als_dienaar_van_gods_1_896429 Laatst geraadpleegd op 31 maart 2015.

¹² Sjirk Kuijper, 'De Hoop en het vertrouwen', *Nederlands Dagblad* (13 januari 2015)

¹³ Paus Johannes Paulus II, 'Fides et Ratio: Over de verhouding van Geloof en Rede', *Encycliek* (Colomba, 14 september 1998) Online te raadplegen op: <http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=10&id=650&highlight=vleugels#al> Laatst geraadpleegd op 31 maart 2015.

¹⁴ H. Van den Belt, 'Christen zoekt verbinding tussen geloof en wetenschap', *Reformatorisch Dagblad* (2 januari 2009) Online te raadplegen op: http://www.refdag.nl/opinie/toegespitst/christen_zoekt_verbinding_tussen_geloof_en_wetenschap_1_300960 Laatst geraadpleegd op 31 maart 2015.

¹⁵ De tekst van de paragraaf 'Zeg eens iets theologisch' is grotendeels gebaseerd op de volgende artikelen: James Gustafson, 'Say Something Theological!', in: James Gustafson met Theo A. Boer en Paul E. Capetz (red.), *Moral Discernment in the Christian Life: Essay in Theological Ethics* (Westminster John Knox Press; Louisville, Kentucky, 2007) 85-97; Theo Boer en Dick Mul, *Goede Zorg* (Buijten & Schipperheijn; Amsterdam, 2012) 139, 140; Theo Boer en Dick Mul, 'The Bible and Medical Ethics', *CMF-Bulletin* 2014 (2 juli 2014) 4-7.

¹⁶ Theo A. Boer en Paul E. Capitz, 'Introduction', in: James Gustafson met Theo A. Boer en Paul E. Capetz (red.), *Moral Discernment in the Christian Life: Essay in Theological Ethics* (Westminster John Knox Press; Louisville, Kentucky, 2007) xv, xvi; Gordon D. Kauffman, 'How Is God to Be Understood in a Theocentric Ethics', in: Harlan R. Beckley en Charles M. Swezey, *Gustafson's Theocentric Ethics: Interpretations and Assessments* (Mercer University Press, United States, 1988) 14, 23, 26. Volgens Samuel Wells kunnen binnen de theologische ethiek drie benaderingen van deugdenethiek worden onderscheiden. De eerste benadrukt dat deugden en karakter gevormd worden binnen bepaalde gemeenschappen. Hoewel ze vanuit deze gemeenschap getuigen richting de bredere gemeenschap staat de gemeenschap toch min of meer apart. Hierbij valt de denken aan ethici zoals Hauerwas, McClelland en Meilaender. De tweede benadering, waartoe Gustafson behoort, is huiverig om een aparte groep te vormen, omdat ze meer betrokken wil zijn op het gesprek met de bredere, seculiere cultuur. Ze maakt gebruik van de sociale wetenschappen en filosofie en de rol van deugden in de christelijke traditie om kritisch te reflecteren op de heersende wereldbeschouwing in de samenleving. Andere namen dan Gustafson die tot deze benadering gerekend kunnen worden zijn Herms, Adams en Sokolowski. De derde groep die Wells onderscheid is meer gericht op theorieën over menselijke ontwikkeling, maar focust daarbij meer op onderwijs en psychologie dan theologie. Ethici zoals Dykstra en Capps behoren hiertoe. Samuel Wells, *Transforming Fate into Destiny. The Theological Ethics of Stanley Hauerwas* (Wipf & Stocks; Eugene, Oregon, 2004) 33. Omdat dit onderzoek expliciet theologie wil betrekken in gesprek met de seculiere samenleving en niet primair vanuit of ten behoeve van een christelijke gemeenschap, is de tweede variant het meest voor de hand liggend.

¹⁷ Gustafson stelt dit tegenover een christelijke traditie die theologie vooral ziet als geloof dat begrip zoekt. Hij is echter huiverig voor deze benadering omdat het kan impliceren dat mensen geloof en vertrouwen hebben dat God uiteindelijk de garantie is dat de mens tot voltooiing en vervulling komt. Piëteit heeft echter ook de andere dimensie in zich, namelijk vrees, angst en toorn. Kortom, piëteit als kernnotie biedt meer ruimte voor de emoties van angst en boosheid, dan het woord geloof. Een andere reden waarom Gustafson piëteit verkiest boven geloof is, omdat geloof vaak als een openbaringsgave wordt gezien die door God is geautoriseerd en daardoor niet bekritiseerd kan worden. Piëteit daarentegen is een universeel menselijke houding met betrekking tot een scala van objecten die mensen ervaren. Dit betekent dat theologie open moet staan voor onderzoeksre-

sultaten en theorieën uit andere vakgebieden, omdat die ook inzicht kunnen verschaffen. Waar geloof vaak in contrast wordt gezien met de rede en daarom vaak ook als onredelijk wordt beschouwd en onttrokken wordt aan rationele kritiek, geldt voor piëteit dat het zich openstelt voor kritiek. Vgl. Geurt Henk van Kooten, 'Is Early Christianity a Religion or a Philosophy?: Reflections on the Importance of 'Knowledge' and 'Truth' in the Letters of Paul and Peter', in: Jitse Dijkstra, Justin Kroesen en Yme Kuiper (red.), *Myths, Martyrs, and Modernity: Studies in the History of Religions in Honour of Jan N. Bremmer* (Brill; Leiden en Boston, 2010) 400.

¹⁸ Mattheus 13: 52 (NBG vertaling 1951)

¹⁹ Vgl. Ruth Hessel en Andre Mulder, *Gewoon of beperkt? Hoe jodendom, christendom en islam omgaan met mensen met een handicap* (Boekencentrum 2015)

²⁰ Overigens zonder dat daarmee ethisch spreken altijd theologisch spreken is. De reden hiervoor is dat mensen ethisch en moreel hoogstaand kunnen handelen zonder dat dit een theologische oorsprong heeft. Sterker nog, mensen kunnen een coherent en verdedigbare ethische theorie hebben zonder een theologisch fundering.

²¹ 1 Korinthe 13:12 (NBV vertaling)

²² Mattheus 6: 8 (Statenvertaling)

²³ Navolgende tekst is grotendeels ontleend aan James Gustafson, *Theology and Christian Ethics* (United Church Press Philadelphia 1974) 99-119.

²⁴ Onderscheidsvermogen is niet de gave van het onderscheid zoals we die tegenkomen in 1 Korinthe 12:10, namelijk de gave om te onderscheiden wat wel en niet van de geest komt. Zie voor meer hierover. R.J.A. Doornebal, 'Lessen uit de kerkgeschiedenis II: misstanden en voorbeelden', in: R.J.A. Doornebal en P.A. Siebesma (red.), *Gaven voor de gemeente. Over het werk en de gaven van de Heilige Geest* (Boekencentrum; Zoetermeer, 2005) 144-152. Het gaat volgens Gustafson ook niet om het vermogen verschil te maken om het verschil. Het gaat ook niet om de eigenschap om halsstarrig vast te kunnen houden aan een bepaald uitgangspunt of vertrekpunt. Evenzo gaat het om emotioneel oordeel hoe diep die ook in iemands gevoel geworteld kan zijn. Het is ook niet een kwestie van de vaardigheid om juist informatie te verzamelen, hoe belangrijk het ook is. De kunde om vanuit een soort deductieve logica of set van algemene principes rationeel vast te stellen wat goed is in een bepaalde situatie is ook niet wat ermee bedoeld wordt. Een checklist van opties of analyse schema volstaat zeker niet.

²⁵ Romeinen 12:1, 2 (NBG vertaling 1951)

²⁶ In de NBV vertaling staat 'om zo te ontdekken wat God van u wil en wat goed,

volmaakt en hem welgevallig is'. In de NBG vertaling lijken het goede, volmaakt en welgevallige niet direct verbonden aan God, maar zelfstandige zaken die weliswaar uit hem voortvloeien, maar op zichzelf zich als goed en volmaakt voordoen.

²⁷ Theo Boer is universitair docent ethiek aan de Protestants Theologische Universiteit en bijzonder hoogleraar ethiek van de zorg namens het Lindeboominstituut aan de Theologische Universiteit Kampen. Govert Buijs is bijzonder hoogleeraar politieke filosofie en levensbeschouwing aan de Vrije Universiteit.

Even voorstellen: de kenniskring van het associate lectoraat 'Christelijke Professie'

S. (Simon) Polinder MA (associate lector)

Simon Polinder studeerde geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit van Utrecht en christelijke filosofie aan de Vrije Universiteit. Hij deed promotieonderzoek naar de rol van religie in de internationale betrekkingen aan de faculteit Theologie en Godsdienstwetenschap aan de Rijksuniversiteit Groningen en het Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs aan Georgetown University (Washington D.C.) Op dit moment werkt hij aan de afronding van zijn proefschrift. Naast zijn onderzoek was hij vier jaar deeltijds als docent internationale betrekkingen verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen en twee jaar deeltijds als onderzoeker aan Prisma, vereniging van christelijke ontwikkelingsorganisaties. Sinds september is hij als associate lector Christelijke Professie verbonden aan de academie theologie van de Christelijke Hogeschool Ede. Hij publiceerde onder andere over religie en conflict, christelijk geloof en politiek, religie en internationale politiek en Reinhold Niebuhr.

Drs. A. J. (Anne-Josien) Huisman-Rietberg

Anne-Josien Huisman-Rietberg studeerde klinische psychologie aan de Universiteit Utrecht, waar ze cum laude afstudeerde. Na het afronden van haar studie heeft ze gewerkt als docent bij de Universiteit Utrecht (vakgroep pedagogiek), als psycholoog en HIV/AIDS trainer in Liberia. Reeds tijdens haar studie was ze overtuigd van het belang van de behandelrelatie tussen cliënt en zorgverlener en van daaruit ontstond ook haar interesse en visie voor identiteitsgebonden zorg. Ze heeft bij meerdere instellingen binnen de identiteitsgebonden GGZ gewerkt en zich gespecialiseerd tot gezondheidszorgpsycholoog. Ze beschikt over een brede ervaring in diagnostiek en behandeling (individueel, echtpaar, gezin en groep) binnen klinische, dagklinische en ambulante setting. Momenteel is zij werkzaam als GZ-psycholoog bij de ambulante volwassenenzorg van de Christelijke GGZ (Cruciaal) bij Lelie zorggroep.

Drs. M. (Marco) Rotman

Marco Rotman studeerde theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit in Leuven. Zijn expertise ligt op het gebied van de Bijbelwetenschappen, in het bijzonder de geschiedenis, leefwereld en theologie van het Nieuwe Testament. Hij is inmiddels meer dan vijftien jaar als auteur verbonden aan de serie Studiebijbel Oude en Nieuwe Testament (Centrum voor Bijbelonderzoek), waarvoor hij bij verschillende Bijbelboeken tekstverklaringen heeft geschreven. Vanaf 2004 is hij daarnaast docent Nieuwe Testament en Hermeneutiek aan de Christelijke Hogeschool Ede. Sinds enkele jaren werkt hij bij de Vrije Universiteit te Amsterdam aan een proefschrift over Johannes de Doper.

M. (Marinka) Verburg - Janssen MA/MPhil

Marinka Verburg - Janssen studeerde Bestuurs- en organisatiewetenschap aan de Universiteit van Utrecht en Theologie & Religiewetenschap aan de Universiteit van Tilburg. Zij werkte o.a. ruim anderhalf jaar als medezeggenschapstrainer en begeleidde daar de dialoog tussen medewerker en bestuurder. Zij richtte zich daarbij vooral op de verhouding tussen medewerker, klanten en organisatie(identiteit). Op dit moment is zij bezig met een promotieonderzoek binnen het onderzoeksprogramma Practices van de Protestantse Theologische Universiteit (PThU). In het onderzoek wordt in kaart gebracht hoe gemeenschapsvorming en kerk-zijn plaatsvindt binnen de pioniersplekken van de Protestantse Kerk en hoe mensen daar betekenis aan geven. Van daaruit wordt ook onderzocht wat dat kan betekenen voor (het denken over) kerk-zijn.

Wij zijn benieuwd wat u van onze plannen vindt. Voelt u zich uitgedaagd door de thema's die we hebben geïntroduceerd? Wilt u graag meedenken en een bijdrage leveren vanuit uw eigen netwerk?

Neem dan contact op met de associate lector Simon Polinder

E spolinder@che.nl

T 06-52644445

Het associate lectoraat Christelijke Professie werkt aan een theologische doordening van beroepspraktijken in christelijke zorgorganisaties en Lelie zorggroep in het bijzonder. Het associate lectoraat is een strategische samenwerking tussen Lelie zorggroep en de Christelijke Hogeschool Ede (CHE) en maakt deel uit van het CHE-lectorat Geloven in context.

Lelie zorggroep

Oude Kerkweg 100
6717 JS Ede

Postbus 80
6710 BB Ede

T (0318) 696300

F (0318) 696396

E spolinder@che.nl

I www.che.nl/christelijkeprofessie

